

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ — область у південно-східній частині України (див. також істор. і етнокультур. регіон [Запоріжжя](#)). Утвор. у складі УРСР 10 січня 1939 з пд.-сх. р-нів Дніпроп. обл. (Андріїв., Якимів., Бердян., Великобілозер., Великотокмац., Василів., Веселів., Генічес., Гуляйпіль., Кам'янсько-Дніпров., Коларів., Красноармій., Куйбишев., Люксембур., Мелітоп., Михайлів., Молочан., Нижньосірогоз., Нововасилів., Новозлатопіль., Новомикол., Оріхів., Пологів., Приазов., Ротфронтів., Сивас., Черніг.) та 2-х р-нів Микол. обл. — Великолепетис. і Новотроїц. У тому ж році 11 лютого відновлено Запорізь. р-н, 26 березня на місці ліквід. Коларів., Люксембур., Молочан. і Ротфронтів. р-нів утвор. Примор. р-н, 7 червня Бердян. р-н перейм. на Осипенківський (до 1958). 10 березня 1944 пд.-зх. частина З. о. (Великолепетис., Генічес., Іванів., Нижньосірогоз., Новотроїц., Сивас. р-ни) відійшла до новоствор. Херсон. обл. Остаточне оформлення сучас. кордонів З. о. відбулося 1949, коли з її складу до Сталін. обл. передано села Зачатівка та Красівка (нині Волновас. р-ну Донец. обл.). Кількість р-нів неодноразово змінювалася: 1939 — 29, 1946 — 23, 1963 — 10, 1966 — 17, від 1993 — 20. Тер. сучас. З. о. була заселена вже у період пізнього палеоліту. Від 7 ст. до н. е. до 13 ст. н. е. у її степ. р-нах жили скіфи, сармати, печеніги, половці. Після татаро-монгол. навали 1234–40 край увійшов до складу Золотої Орди. Від 1445 пд. частина області перебувала у володінні Крим. ханства, після рос.-турец. війни 1768–74 та ліквідації Крим. ханства 1783 приєднана до Рос. імперії. Природно-геогр. умови сприяли тому, що пд.-укр. землі у 15–16 ст. стали одним із центрів формування запороз. козацтва. У 16 ст. тут почали селитися укр. селяни-втікачі. У 2-й пол. 16 — 18 ст. пн. частина області належала до Вольностей Війська Запорозького низового. За Вічним миром 1686 ці землі відійшли до Рос. держави. 1793–97 тер. З. о. входила до Катеринослав. намісництва, 1797–1802 — до Новорос. губ., від 1802 пн. частина — до Катеринослав., пд. — до Таврій. губ. 1920–22 існувала Запорізь. (до 1921 — Олександрів.) губ., 1923–30 — Запорізь. і Мелітоп., 1923–25 — Бердян. округи. Наприкінці 20-х — на поч. 30-х рр. у межах ниніш. З. о. було 8 нац. р-нів і 109 нац. сільс. рад — 42 нім., 32 рос., 31 болгар., 2 грец., 1 молдав. і 1 чеська. У роки довоєн. п'ятирічок Запоріжжя стало одним із полігонів, де втілювали стратег. плани індустріалізації СРСР. 1927 розпочато будівництво найбільшої на той час ГЕС у Європі — [Дніпрогесу](#) (перший агрегат дав пром. струм 1932). Поряд прискореними темпами споруджували комплекс нових енергоєм. підприємств. Однак грандіозне пром. будівництво відбувалося на тлі небаченої раніше

трагедії селянства. Складовий елемент сталін. «стрибка» у соціалізм — суціль. колективізація — викликав числен. опір. У Запорізі. краї він виявлявся гол. чином у «баб'ячих бунтах» і «волинках». Наймасовіші виступи відбулися у Запорізі. і Михайлів. р-нах. 1929–30 у виступах взяли участь у селах: Розумівка — 400, Мар'ївка — 200, Біленьке — 300, Любимівка — 450, Широке — 1500 осіб. Селян. непокоря у Широкому тривала півтора місяця, а на її ліквідацію була залучена оперативна група НКВС. Як і в ін. регіонах, у Запоріжжі поряд з переселенням на Урал, до Сибіру, Казахстану в боротьбі з селянством влада застосувала терор голодом. У процесі аналіт. роботи працівниками Держ. архіву З. о. виявлено 33 513 актів смерті під час голодомору 1932–33, які внесені до Мартирологу. Однак ця цифра неповна, оскільки збереглося дуже мало книг записів про смерть 1932–33. Від жовтня 1941 до лютого 1943 — під нім.-фашист. окупацією. Визначал. роль в історії області має післявоєнне відродження Дніпрогесу та підприємств чорної і кольор. пром.-стей. До 1954 відновлено роботу 670-ти заводів і ф.-к. У 1950–70-х рр. створ. нові галузі індустрії — електротех. і хім. 1956 у З. о. мешкало 1393 тис. осіб.

Пл. 27,2 тис. км² (4,5 % тер. України). Насел. 1926,81 тис. осіб (2001, складає 93 % до 1989): українців — 70,8 %, росіян — 24,7 %, болгар — 1,4 %. На тер. області проживають представники понад 130 національностей і народностей. Міське насел. складає 75,4 %, сільс. — 24,6 %. Понад 42,9 % (810 620) жит. З. о. мешкають у адм. центрі — [Запоріжжі](#). Густота 70,84 осіб на 1 км². Найгустіше заселені пн.-зх. р-ни. За чисельністю насел. З. о. посідає 8-е м. Характерні внутр.-обл. маятник. труд. поїздки жителів. У складі області — 5 міст обл. (Запоріжжя; [Бердянськ](#), 121 759; [Енергодар](#), 56 180; [Мелітополь](#), 160 352; [Токмак](#), 36 760), 9 рай. ([Василівка](#), 15 507; [Дніпрорудне](#), 21 721; [Вільнянськ](#), 16 456; [Гуляйполе](#), 16 829; [Кам'янка-Дніпровська](#), 15 406; [Оріхів](#), 17 986; [Пологи](#), 22 096; [Приморськ](#), 12 860; [Молочанськ](#), 7883) значення, 20 р-нів (найбільший — [Василівський](#), 74 864; найменший — [Великобілозерський](#), 9363), 23 смт (з насел. понад 7 тис. осіб — [Веселе](#), 11 098; [Куйбишеве](#), 8083; [Кушугум](#), 7780; [Михайлівка](#), 13 671; [Приазовське](#), 7266; [Чернігівка](#), 7415; [Якимівка](#), 12 832), 918 сільс. насел. пунктів (263 сільс. ради). Статус істор. населених місць мають Запоріжжя, Бердянськ, Гуляйполе, Мелітополь, Оріхів і Токмак. Віруючі переважно православні. 50,2 % жит. вважають рідною укр., 48,2 % — російської мови.

На Пн. Зх. і Пн. межує з Дніпроп., на Сх. — з Донец., на Зх. — з Херсон. обл.; на Пд. омивається водами Азов. моря (довж. берег. лінії понад 300 км). Протяжність з

Пн. на Пд. 208 км, з Зх. на Сх. — 235 км. Довжина сухопут. меж області понад 700 км. Крайні точки: Пн. — 48° 08'06" пн. ш., 35° 42'31" сх. д. (с. Тернівка Вільнян. р-ну); Пд. — 46° 13'11" пн. ш., 35° 14'15" сх. д. (побл. с. Степок Якимів. р-ну); Зх. — 47° 28'32" пн. ш., 34° 08'27" сх. д. (с. Велика Знам'янка Кам'янсько-Дніпров. р-ну); Сх. — 47° 28'07" пн. ш., 37° 14'42" сх. д. (с. Вишнювате Розів. р-ну). Геогр. центр З. о. знаходиться у Токмаку. У геоструктур. відношенні переважна частина тер. області лежить у межах УЩ, пд.-зх. — Причорномор. западини. Осн. роль у геол. будові щита відіграють докембрій. метаморф. та інтрузивні породи, перекриті чохлом осад. порід. Пн. схил причорномор. западини виповнений осад. мезозой-кайнозой. відкладами, потужність яких збільшується на Пд., у напрямі похилу фундаменту. На обох структурах, за винятком річк. долин, де поширені алювіал. комплекси та місцями відслонюються корінні породи, антропоген. леси і лесоподібні породи утворюють майже суціль. покрив. У межах щита на Пд. Сх. й крайньому Пн. Зх. області вони залягають на докембрій. породах і продуктах їхнього вивітрювання, на решті тер. — на давн., переважно неогенових, відкладах. Поверхня — слаборозчленована рівнина з заг. похилом до долини Дніпра та до Азов. моря. У пн.-зх. частині — Придніпров. низовина. Поширені ерозійно-аккумулятивні рівнини, погорбовані, порізані глибокими улоговинами, ярами, річк. долинами. На Пд. Придніпров. низовина переходить у Причорномор. низовину. Для Придніпров. низовини характерні незначні коливання абсолют. і віднос. висот, у межах Причорномор. низовини трапляються блюдцеподібні зниження й поди завглибшки до 10–20 м і діаметром до кількох кілометрів. На Пд. Сх. — Приазов. височина. Найвища точка З. о. — г. Бельмак-Могила (вис. 327 м; Куйбишев. р-н). У місцях високого залягання кристаліч. порід поширені ізольовані підвищення — т. зв. кам'яні могили (Могила-Гончариха, Могила-Куксунгур). Схили Приазов. височини розчленовані глибокими річк. долинами. У напрямі до Азов. моря висоти поступово знижуються. Приазов. височина поступово переходить у Причорномор. низовину, яка крутим уступом обривається до моря. Вздовж узбережжя простягаються намиті морем довгі вузькі піщані коси, зокрема Бердянська, Обитічна, Федотова. Надра З. о. багаті на поклади рудних корис. копалин. Нині тут розвідано понад 130 родовищ 25-ти видів копалин, з них 114 враховано Держ. балансом України, 36 експлуатують. Область постачає на внутр. і зовн. ринки залізну руду ([Білозерський залізорудний район](#)), каоліни, вогнетривку глину, формувал. піски, буд. матеріали. На тер. Василів. і Токмац. р-нів — одне з найбільших у світі Великотокмац. родовище марганцевих руд, яке містить 25,8 % марганцю. Перспектив. щодо розробки є газ, графіт, золото, алмази. Виявлено родовища сірих і червоних гранітів, бурого вугілля (пд. частина Дніпров. буровугіл. бас.), є талько-

магnezити. Значні запаси лікув. грязей сконцентровані у примор. лиманах (Молочний, Утлюцький), озерах (Велике та Красне побл. Бердянська) та затоках. Родовища мінерал. вод відомі на Пд. З. о.: Якимівське, Приазовське, Приморське, Бердянське. У майбутньому можливе використання техноген. родовищ для одержання чорних, кольор., рідкіс. і благород. металів, різноманіт. видів неметаліч. сировини. Частка регіону в сумар. запасах мінерал. сировини в Україні: пегматит — 88,06 %, апатит — 63,42 %, марганцева руда — 69,1 %, вторинні каоліни — 22,9 %, вогнетривкі глини — 8,6 %. Гол. водна артерія області — Дніпро з Дніпров. і Кахов. водосховищами (об'єми води відповідно 3,3 км³ і 18,2 км³). На тер. З. о. протікає 109 річок завдовжки понад 10 км. Загалом у області — 118 малих і серед. річок заг. довж. 2013 км, 28 водосховищ із заг. об'ємом води 97,6 млн м³, 916 ставків з об'ємом води 89,9 млн м³. До бас. Дніпра належать Кінська й Гайчур, до бас. Азов. моря — Молочна, Обитічна, Берда. Осн. джерело живлення річок — атмосферні опади. Характерні весняні повені й низька літня межень. Пересічна густота гідрогр. сітки 0,14 км/км². Серед. об'єм поверхневого стоку, що формується на тер. області, сягає 0,5 км³/рік, стік Дніпра — 53 км³/рік. Уздовж узбережжя Азов. моря — лимани та солоні озера. Дніпро судноплавний на всіх його ділянках. Його водні ресурси є осн. джерелом водопостачання пром. об'єктів, задоволення питних потреб бл. 50 % насел. області. Клімат помірно континентальний з малосніж. порівняно холод. зимою та жарким посушливим літом. Пересічна температура січня від -5,4 °С на Пн. до -3,8 °С на Пд. (абсолют. мінімум -37 °С), липня — відповідно від +22,6 °С до +23,5 °С (абсолют. максимум +41 °С). Період з т-рою +10 °С становить бл. 170 днів. Сума актив. т-р 3185 °С. Опадів 370–530 мм на рік, найбільша їх кількість — у весняно-літній час. У середньому вис. сніг. покриву складає 14 см, найбільша — 35 см. Переваж. напрямками вітру в теплий період є пн. і пн.-сх., у холодний — пн.-сх. і сх. У квітні-травні бувають суховії, періодично — пилові бурі. Ґрунти переважно чорноземні (75 % пл. області): на Пн. — чорноземи звичайні, на Пд. — пд. та пд. солонцюваті. На Пд. і Пд. Зх. — темно-каштанові та каштанові ґрунти (10 %), переважно солонцюваті. У заплавах річок, на узбережжях лиманів і на піщаних косах — солончакові ґрунти. На схилах балок і ярів, на вологих солончаках і заболочених заплавах, подекуди на узбережжях Азов. моря, Молоч. і Утлюц. лиманів збереглася природна степ. рослинність (3–4 % пл. області). На Причорномор. низовині — типчак-ковил. степи. У їхньому травостої панують ковила українська та ковила Лессінґа, типчак барознистий, кахрис степовий, ферула східна, у подах — степові та засолені луки. На мор. узбережжі — ділянки псамофіт. степів. У 1920-х рр. з Пн. Америки завезено фморфу кущову для укріплення берег. смуги Дніпра, запобігання її руйнації внаслідок зміни рівня води. Пл. земель ліс. фонду 116,6 тис. га, з них лісогосп.

призначення — 76,8 тис. га. Ліси області характеризуються відносно невисокою продуктивністю. Осн. лісоутворюючі породи: акація біла, сосна кримська, дуб звичайний. У тварин. світі налічується 226 видів, зокрема ссавців — 24, птахів — 150, земноводних — 8, плазунів — 8, риб — 36. Водяться тхір степовий, ласка, борсук, вовк, ховрах, заєць, бабак, трапляються лось, козуля, свиня дика. Серед птахів — іволга, сойка, жайворонок, перепел, дрохва, стрепет, куріпка сіра, боривітер, на мор. косах і берегах річок — баклан, гуска сіра, чайка, кулик. У Азов. морі пром. значення мають скумбрія, сардина, пеленгас, кефаль, камбала, хамса, бичок, лящ, судак, оселедець, а також риба, що заходить на нерест, — осетр, севрюга, стерлядь. У Кахов. водосховищі акліматизовано товстолобика та амура білого. Пл. природно-заповід. фонду 71,7 тис. га. Об'єкти природно-заповід. фонду заг.-держ. значення: філія Укр. степ. природ. заповідника НАНУ [Кам'яні могили](#), Нац. природ. парк «Великий луг» (створ. 2006 на базі регіон. ландшафт. парку «Панай», заг.-держ. значення орнітол. заказника [Великі і малі кучугури](#) та ландшафт. заказника [Крутосхили Каховського водосховища](#)), заказники [Алтагирський](#) (зоол.), [Дніпровські пороги](#) (геол.), [Заплава річки Берда](#), [Коса Обитічна](#), [Коса Федотова](#), [Сивашик](#), [Старобердянський](#) (усі — ландшафтні), [Молочний лиман](#) (гідрол.), [Радивонівський](#) (ліс.), пам'ятки природи [Балчанська балка](#), [Пристіни](#), [Росохувата балка](#) (усі — ботан.), [Верхів'я Утлюцького лиману](#), [Скотовата балка](#) (обидві — комплексні), [Гранітні скелі](#) (геол.), пам'ятка садово-парк. мистецтва [Парк ім. Горького](#) (Мелітополь). Охороняються 211 заказників, 89 пам'яток природи, 3 заповід. урочища, 21 парк-пам'ятка садово-парк. мистецтва, 1 зоол. парк місц. значення.

З. о. є одним з найбільш технологічно розвинених регіонів України зі знач. наук.-тех. і вироб. потенціалом. Разом з Дніпроп. і Кіровогр. обл. входить до Придніпров. екон. р-ну. Основу промисловості регіону складають металург. і енергет. комплекси. В області виробляють 100 % заг. обсягу алюмінію, 49,3 % легк. автомобілів, 25,6 % електроенергії, 17,3 % сталі, 16,5 % готового прокату в Україні. Питома вага галузей у заг. обсязі реалізації пром. продукції області: виробництво та розподілення електроенергії, газу та води — 18,4 % (у заг.-укр. масштабі — 14 %), металургія та оброблення металу — 34,9 % (26,4 %), машинобудування — 26,1 % (13,8 %), харч. пром-сть — 7,8 % (13 %), легка пром-сть — 0,3 % (0,8 %). Загалом екон. потенціал складають понад 360 підприємств: металургії та оброблення металу — ВАТ [«Запоріжсталь»](#) (листовий гарячекатаний і холоднокатаний прокат, чавун, сталь; 15,9 % заг. обсягу виробництва області), [«Дніпроспецсталь»](#) [Електрометалургійний завод ім. А. Кузьміна](#) (Запоріжжя; сортова конструкц., інструментал., нержавіюча, підшипник., ресорнопружинна сталь, корозієстійкі, жаростійкі та жароміцні сплави; 6,8 % заг.

обсягу виробництва області), [«Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат»](#) (первин. алюміній, алюмінієві катанка, стрічка, лист, силумін і сплави), [«Запорізький завод феросплавів»](#) (металевий марганець, феромарганець, феросиліцій, феросилікомарганець), [«Запорізький сталепрокатний завод»](#) (сталевий і алюмінієвий дріт, сітка, неізольовані проводи, труби), [«Автокольтормет»](#) (Мелітополь; литво чавуну, сталі, легких металів, металеві заготовки), казенне підприємство [«Запорізький титаномagneзійний комбінат»](#) (губчастий титан; 1 % заг. обсягу виробництва області); виробництва ін. неметалевих виробів — ВАТ [«Запорізький абразивний комбінат»](#) (шліфувал. бруски, вироби зі шліфувал. шкурки, карбід бору, карбід кремнію, нітрид бору, абразивні та шліфувал. круги), [«Запоріжвогнетрив»](#) (вогнетривка цегла); виробництва та розподілення електроенергії, газу, тепла та води — Дніпрогес, [Запорізька атомна електростанція](#) (5,8 % заг. обсягу виробництва області), [Запорізька теплова електростанція](#) (обидві — Енергодар); хім. виробництва — ВАТ [«Запорізький завод зварювальних флюсів та скловиробів»](#) (зварювал. плавлений флюс, силікати), [«Запорізький завод гумовотехнічних виробів»](#) (протекторна вальцов. гума, техпластика, шланги, балони, гумові суміші, автомоб. килими), держ. підприємства [«Кремнійполімер»](#) (Запоріжжя; кремні-йорганічні сполуки, кремнійорганічні полімери, етилсилікати), [Бердянський завод скловолокна](#) (текстил. скловолокно та вироби на його основі); виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення — ВАТ [«Азмол»](#) (Бердянськ; див. [«Азовські мастила та оливи»](#)); універсал., індустріал., залізничні, спец. мастила, змащувал.-охолоджувал. технол. засоби, синтет. і мінерал. моторні, гідравлічні, для холодиль. машин, спец. оливи), [«Запоріжжкокс»](#) (металург. кокс, кокс. горішок, різноманітні фракції перероблення кам'яновугіл. смоли); машинобудування — ВАТ [«Мотор Січ»](#) (Запоріжжя; двигуни для літаків і гелікоптерів, газотурбінні приводи для газоперекачувал. установок, автоматиз. електростанцій, газотурбінні електростанції, енергозберігаючі когенерац. установок; 3 % заг. обсягу виробництва області), [«Запорізький електровозремонтний завод»](#) (запчастини та комплектуючі до електровозів, ремонт електровозів), [«Запоріжтрансформатор»](#) (трансформатори, силові розподільники, комплектуючі для трансформаторів; 4,6 % заг. обсягу виробництва області), [«Український графіт»](#) (Запоріжжя; графітовані електроди, блоки для футерування різних агрегатів, конструкц. вироби на основі вуглецю), [«Запорізький завод високовольтної апаратури»](#) (розподільники напруги, трансформаторні комплектні підстанції, роз'єднувачі контакт. мережі), [«Перетворювач» Запорізький завод](#) (комплектні тиристорні пристрої, системи збудження турбогенераторів, перетворювачі частоти, стабілізатори напруг), [«Запорізький електроапаратний завод»](#)

(електроприводи, напівпровідник. безконтактні пускачі, регулятори для програм. керування освітленням), [«Запорізький кабельний завод»](#) (неізолюов. провід, кольор. прокат, проводи зі скловолокнистою, емалевою та папер. ізоляціями), [«Рефма» Мелітопольський завод холодильного машинобудування](#) (компресори, холодиль. агрегати, заг.-пром. компресорно-конденсаторні агрегати, машини для охолодження повітря в стаціонар. чи збір. камерах для збереження харч. продуктів, машини для охолодження рідин), [«Мелітопольський компресор»](#) (поршневі низького та серед. тиску, поршневі високого тиску, мембранні компресори), [«Мелітопольський завод тракторних гідроагрегатів “Гідросила”](#)» (гідромуфти, гідророзподільники, гідроциліндри), [«Запорізький механічний завод»](#) (запчастини для рухомого складу залізнич. транспорту, спец. інструменти для залізниць), [«Мелітопольський верстатобудівний завод ім. 23 жовтня»](#) (металорізальн. верстати, запчастини до них), [«Дормаш»](#) (Бердянськ; навантажувачі та бульдозери важкого класу), ЗАТ [«Запорізький суднобудівельно-судноремонтний завод»](#) (запчастини та комплектуючі до суден, ремонт суден), «Запоріж. автомобілебуд. завод» (див. [«АвтоАЗ-Деу»](#); автомобілі різних модифікацій «Ланос», «Сенс», «Славута»; 23,5 % заг. обсягу виробництва області), [«Запорізький завод важкого кранобудування»](#) (мостові, козлові та спец. призначення крани), «ВО “Бердян. кабел. завод”» (див. [«Азовкабель»](#); суднові, шахтні, силові, контрол., зв'язку, спец. призначення кабелі), ТОВ [«Південний завод гідравлічних машин»](#) (Бердянськ; гідравлічні насоси), [«Автогідроагрегат»](#) (Мелітополь; корінні та шатунні вкладки підшипників ковзання для легк. автомобілів і тракторів, гальмівні циліндри та циліндри приводу зчеплення, амортизатори для легк. автомобілів), держ. підприємства [«Радіоприлад»](#) (Запоріжжя; засоби зв'язку, спец. радіостанції, засоби захисту інформації), [«Гідромаш»](#) (Мелітополь; автопідйомники, насосні водовідливні установки, багатоцільові мотопомпи, компресорні переносні установки, переносні мотопомпи, насоси), [Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро «Прогрес» ім. академіка О. Івченка](#) (авіац. двигуни, допоміжні силові установки), казенне підприємство [«Іскра» Науково-виробничий комплекс»](#) (пересувні електростанції, радіолокац. станції, радіолокатори); легкої промисловості — ВАТ [«Селена» Виробничо-торговельна фірма»](#) (Запоріжжя; жін. одяг), [«Елегант» Мелітопольське виробничо-торговельне швейне підприємство»](#) (чол. костюми, пальта), [«Бердянська трикотажна фабрика»](#) (трикотажна білизна, спорт. трикотаж і одяг для відпочинку, постіл. і столова білизна), ЗАТ [«Іскож-2000»](#) (див. [Запорізький завод штучних шкір](#); штучна шкіра з пористим ПВХ-покриттям на тканинній і трикотаж. основі для легкої, мебл., автомоб. пром-стей); харчової промисловості — ВАТ [«Славутич» Пивобезалкогольний комбінат»](#) (Запоріж-

жя; 2,8 % заг. обсягу виробництва області), [«Запорізька кондитерська фабрика»](#), ЗАТ [«Пологівський олійноекстракційний завод»](#), ТОВ [«Хортиця» Лікєро-горілочний завод»](#) (Запоріжжя); добув. промисловості — ЗАТ [«Мінерал» Гірничодобувна компанія»](#) (Пологи; каолін), [«Запорізький залізрудний комбінат»](#) (Дніпрорудне). Функціонує 875 малих пром. підприємств. Під час «перебудови» та у 1990-2000-х рр. низка великих пром. підприємств з. о. або припинила своє існування, або була реорганізована у менші. Нині у цехах деяких колиш. підприємств союз. значення розташ. торг. точки, склади та офіси дріб. фірм. Зокрема колиш. ковал.-прес. цех [Первомайського заводу сільськогосподарського машинобудування](#) (Бердянськ; засн. 1876; у 1989 на ньому працювало 9980 осіб, випускав 86 % жаток для розділ. збирання пшениці у РСР) переобладнано на супермаркет, транспорт. цех і будівлю для побут. потреб працівників — корпус Азов. регіон. інституту упр. Запоріж. тех. університету, будівлю заводу упр. — корпус Бердян. університету менеджменту і бізнесу, на тер. його компресорної розташ. ТОВ [«Автоцентр-Південь»](#) (вантажоперевезення), серед будівель ін. цехів і гаражів розміщено бл. 10 приват. фірм: майстерень із виготовлення столяр. виробів і металоконструкцій, тентів, кування металів, магазинів-складів, ремонт. майстерень. Нещодавно зупинено виробництво на ВАТ [«Південьдизельмаш»](#) (Токмак). 2009 у з. о. виготовлено 1961,0 тис. м³ (складає 54,9 % до 2008) піску, гальки, гравію та щебню для будівництва, побутового товар. каменю, зокрема 1371,0 тис. м³ (55,9 %) гальки, гравію, щебню та дробленого каменю, 145,5 тис. м³ (185,6 %) побутового товар. граніту, 28,3 тис. м³ (58,2 %) шлаку для будівництва; 1880 т (127,3 %) яловичини та телятини, 11 517 т (115,2 %) свинини, 899 т (114,5 %) харч. субпродуктів 1-ї категорії (без субпродуктів м'яса свій. птиці), 8463 т (117,5 %) ковбас. виробів, 2125 т (144,3 %) м'ясних напівфабрикатів (зокрема й з м'яса птиці), 5787 т (145,8 %) мороженої нерозібраної мор. риби (крім оселедців), 200 т (70,4 %) копченої риби (зокрема й філе), 154 т (65,0 %) солоних оселедців, 127 т (178,9 %) солоної риби (крім оселедців), 1776 т (319,4 %) консерв. натурал. овочів, 354 697 т (123,5 %) нерафіні. (соняшник. — 348 467 т, 129,1 %) і 99 901 т (125,5 %) рафіні. олій, 13 035 т (71,4 %) обробленого рідкого молока, 3696 т (131,9 %) вершкового масла (жирністю до 85 %), 13 879 т (72,5 %) жирних сирів, 63 258 т (83,3 %) борошна, 2772 т (155,9 %) круп, 205 585 т (143,3 %) готових кормів для с.-г. тварин і свій. птиці, 69 892 т (95,5 %) хлібобулоч. виробів, 7545 т (66,1 %) печива, вафель, 233 т (28,8 %) макарон. виробів без начинки, не підданих тепловому обробленню, 1310 т (62,4 %) макарон. виробів з начинкою, підданих тепловому обробленню, 227,7 тис. дал (129,0 %) натурал. мінерал. негазованих і 1406,5 тис. дал (80,3 %) газованих вод, 6988,7 тис. дал (88,0 %) безалкогол. напоїв, з них 4975,8 тис. дал (88,5 %) мінерал. і газованих вод з додаванням цукру та під-

солоджувал. чи ароматизуючих речовин; 509,1 тис. шт. (218,0 %) постіл. білизни, 258,6 тис. шт. (48,9 %) верх. трикотаж. одягу, 551,2 тис. шт. (53,3 %) спід. трикотажу, 963,4 тис. пар (45,5 %) рукавиць та мітенки, 179,2 тис. пар (90,3 %) взуття; 29,7 тис. м³ (78,6 %) уздовж розпиляної чи розколеної, завтовшки понад 6 мм деревини, 164,7 тис. шт. (94,9 %) дерев'яних піддонів, 2918 т (62,5 %) різноманіт. дерев'яної тари та її частин; 86,5 тис. т (92,8 %) мастил, 11 097 т (108,2 %) фарб і лаків на основі полімерів; 9,8 млн шт. (64,5 %) кераміч. невогнетрив. буд. цегли, 409,5 тис. т (80,9 %) вапна, 18,0 млн шт. блоків і цегли з цементу, штуч. каменю та бетону для будівництва, 121,2 тис. м² (140,9 %) плитки, плит, черепиці та аналог. виробів з цементу, бетону та штуч. каменю, 72,1 тис. м³ (59,0 %) елементів збір. конструкцій для будівництва з цементу, бетону та штуч. каменю, 303,9 тис. т (48,7 %) готових для використання бетон. сумішей, 14,2 тис. т (37,8 %) сухих бетонів і буд. сумішей; 278,5 тис. т (57,7 %) феросплавів, 3540,1 тис. т (79,9 %) сталі без напівфабрикатів, отриманої безперерв. литтям; 7098 т (85,6 %) мідного дроту, 268 т (9,1 %) збір. буд. металоконструкцій, 454 т (20,1 %) колючого дроту з чорного металу, багатожил. проводів, тросів, канатів, плетених шнурів і аналог. виробів з міді або алюмінію без електрич. ізоляції, 3297 т (84,1 %) ґрат, сітки та загороджень зі стал. або мідного дроту; 3396 шт. (75,1 %) відцентр. насосів для перекачування рідин, підйомників рідин, 58 шт. (31,4 %) холодиль. і морозил. пром. устаткування, тепл. насосів, 730 шт. (33,5 %) косарок; 16 049 шт. (42,5 %) електрич. трансформаторів, 4012 шт. (58,4 %) електрич. реакторів, котушок індуктивності та статич. електрич. перетворювачів, 79 007 шт. (70,4 %) електрич. високовольт. апаратури, 526,1 тис. шт. (81,1 %) електрич. низьковольт. апаратури, 34 397 км (97,7 %) електрич. низьковольт. проводів і кабелів на напругу до 1 тис. В, 7129 км (51,1 %) електрич. високовольт. проводів і кабелів на напругу понад 1 тис. В; 49 709 млн кВт·год. (97,7 %) електроенергії.

С. госп-во області має в користуванні 2135 тис. га с.-г. угідь. Нині тут працює 2922 господарюючих суб'єкти, з них госп. т-в — 422, приват. підприємств — 214, вироб. кооперативів — 56, фермер. госп-в — 2095, держ. підприємств — 29. Найбільші підприємства, що спеціалізуються на виробництві с.-г. продукції: приватне підприємство «Агрофірма «Росія»» (14,1 тис. га), ТОВ «Агрофірма «Приазовська»» (7,4 тис. га), держ. підприємство «Ілліч-Агро Запоріжжя» ВАТ «Маріуп. металург. комбінат ім. Ілліча» (14,1 тис. га; усі — Бердян. р-н), ВАТ «Племзавод «Степовий»» (11,1 тис. га; Кам'янсько-Дніпров. р-н), ТОВ «Олександр-Агро» (6,8 тис. га; Запоріж. р-н), «Алоїнс-Агро» (10,6 тис. га), «Агрофірма «40 років Жовтня»» (8,6 тис. га; обидва — Куйбишев. р-н), «Преображенське» (6,9 тис. га; Оріхів. р-н), «Олександрівка» (9,9 тис. га; Приазов. р-н). Гол. напрям у землеробстві — зерновий. Осн. культури:

озима пшениця, кукурудза. Серед тех. культур провідне місце належить соняшнику (19 % від заг.-укр. виробництва) та ріцині. Вирощують також ярий ячмінь, просо, сою. Розвинуті овочівництво (томати, огірки, перець, баклажани) та садівництво (черешня, вишня, абрикоса, слива, яблуня, груша), на Пд. — виноградарство. У тваринництві переважає м'ясо-молочне скотарство; розвинуті свинарство та птахівництво; бджільництво і ставк. рибництво, на Азов. морі — рибальство. На 1 січня 2010 поголів'я великої рогатої худоби становило 115,1 тис. голів (95,9 % до відповід. дати 2008; корів — 63,1 тис. голів, 94,0 %), свиней — 323,7 тис. голів (106,6 %), овець і кіз — 45,6 тис. голів (94,0 %), птиці — 5718,8 тис. голів (100,4 %). 2009 вироблено (на 3. о. припадає бл. 3,5 % валової с.-г. продукції України) 74,9 тис. т (96,1 % до 2008) м'яса всіх видів (у живій вазі), 287,0 тис. т (94,4 %) молока всіх видів, 696,0 млн шт. (116,9 %) яєць від птиці всіх видів; 21 306,2 тис. ц (у вазі після доробки; 76,6 %) зерн. і зерновобобових культур, 7643,9 тис. ц (у вазі після доробки; 92,7 %) насіння соняшнику, 1995,3 тис. ц (65,3 %) картоплі, 2572,8 тис. ц (92,1 %) овочів відкритого та закритого ґрунту. У січні-листопаді 2009 виловлено риби та добуто ін. водних живих ресурсів 10 223,8 т (112,8 % до відповід. періоду 2008), зокрема у внутр. водоймах — 2219,0 т (109,9 %).

2008 зовн.-торг. оборот товарів і послуг 3. о. становив 9431,14 млн дол. США. Експорт товарів і послуг склав 5572,15 млн дол. США, імпорт — 3858,99 млн дол. США. Порівняно з 2007 обсяги експорт. поставок зросли на 24,2 %, імпорт. — на 5 %. За експортом та імпортом (без урахування поставок нафти) область посіла 5-е м. (8,0 і 4,2 % обсягів України відповідно). Експорт товарів здійснювали 500 підприємств і 10 фіз. осіб, імпорт — відповідно 714 і 320. У 2008 зовн.-торг. відносини підтримували з партнерами 134-х країн світу. 52,6 % закорізн. продукції поставлено до країн СНД, 21,2 % — Азії, 20,3 % — Європи (у РФ — 40,4 %, Туреччину — 14,7 %, Казахстан — 4,3 %, Білорусь — 3,4 %, Польщу — 3,0 %, Німеччину — 3,0 %, Чехію — 2 %, Болгарію — 1,8 %). У заг. обсязі імпорту переважали надходження з країн Європи — 39,5 % (з Азії — 31,3 %, з СНД — 23,3 %). Ввіз товарів з Європи, Азії, та країн СНД порівняно з 2007 зріс відповідно на 5,0 %, 3,9 % та 0,3 %. З РФ імпортовано 21,2 % товарів, з Кореї — 16,5 %, Польщі — 13,1 %, Китаю — 10,5 %, Німеччини — 10,3 %, Румунії — 4,6 %, Норвегії — 1,8 %. У структурі експорту основу склали чорні метали (45,5 %), електричне устаткування (13,3 %), наземні транспортні засоби (11,1 %), мех. устаткування (6,2 %), алюміній та вироби з нього (4,5 %), руди, шлаки та зола (3,0 %), жири та олії тварин. і рослин. походження (2,6 %), залізничні трамвайні локомотиви (2,3 %); імпорту — наземні транспортні засоби (34,9 %), мех. устаткування (19,3 %), чорні метали (6,4 %), енергет. матеріали, нафта та продукти її перегонки (6,0 %), електричне устаткування (5,3 %),

руди, шлаки, зола (3,2 %), риба і ракоподібні (2,3 %), нікель і вироби з нього (2,2 %), прилади й апарати (2,2 %). На тер. області працюють представництва 35-ти іноз. компаній. У Запоріжжі — Почесне консульство Респ. Казахстан і представництво Почес. консульства Респ. Болгарія.

З. о. має розвинену фінансово-кредитну інфраструктуру. Тут працюють 53 банки та банків. установи, з яких 5 є регіон. самостій. банками. Регіон. банки «Індустріалбанк», «Металург» та «АвтоЗАЗбанк» відповідно до своїх заг. активів (понад 20 млн дол. США) віднесені до групи «великих банків» України. Більшість банків регіону мають кореспондент. відносини з провід. банками Європи та світу. В Запоріжжі функціонує представництво одного зі світ. лідерів фінанс. діяльності — фінанс. групи «Райффайзенбанк». Страхування в області здійснюють 13 місц. компаній і 50 філій, представництв, відділів, з яких 20 — структурні підрозділи з ін. регіонів України. Додатково страхування експорт. кредитів спирається на автомат. перестрахування провід. нім., франц. і амер. компаній, зокрема концерну «Герлінг», груп «Скор», «Сент-Пол», «Ерк-Франкона». Сумарні страх. фонди партнерів транснац. страх. групи «Інержстрах» складають десятки млрд дол. США.

У внутр. і зовн. перевезеннях провідну роль відіграє залізнич. і автомоб. транспорт. Заг. довж. залізнич. колій бл. 1 тис. км (див. також [Придніпровська залізниця](#)). Осн. залізниці: Москва-Сімферополь, Волноваха-Запоріжжя-Нікополь, Запоріжжя-Бердянськ; залізничні вузли: Мелітополь, Запоріжжя, Бердянськ. Через тер. області проходять автомоб. шляхи Одеса-Мелітополь-Новоазовськ, Харків-Сімферополь-Севастополь, Київ-Дніпропетровськ-Запоріжжя. Заг. довж. автомоб. шляхів 6683 км. Розвинутий річк. ([Запорізький річковий порт](#)) і мор. ([Бердянський морський торговельний порт](#)) транспорт. Міжнар. аеропорти: Запоріжжя, Бердянськ. З. о. посідає 1-е м. серед регіонів України за показниками телефонізації. Активно розвиваються системи мобіл. і пейджинг. зв'язку. Низка компаній надає клієнтам доступ до Інтернету. 2009 усіма видами транспорту перевезено 186 480,9 тис. (89,6 % до 2008) пасажирів (тролейбус. і трамвай. — відповідно 29 661,6 тис., 93,7 % і 58 635,6 тис., 94,8 %) та 16 725,5 тис. т (71,9 %) вантажів.

Потужна пром-сть з переважанням важкої індустрії, нехтування протягом тривалого періоду об'єктив. законами розвитку та відтворення природно-ресурс. комплексу спричинили погіршення екол. ситуації в регіоні. За різними видами техноген. навантаження З. о. має досить високі показники.

Система освіти області включає 1227 навч.-вихов. закладів усіх рівнів і форм власності. У них навчається бл. 400 тис. учнів і студентів, освіту забезпечують 55 тис. вчителів і викладачів. У З. о. діють (2010) 31 ВНЗ (111,7 тис. студентів), з них 20 — I-II ([Запорізьке](#)

[музичне училище ім. П. Майбороди](#), [Мелітопольське училище культури](#)) та 11 (держ. форми власності — [Бердянський державний педагогічний університет](#), [Запорізька державна інженерна академія](#), [Запорізький державний медичний університет](#), [Запорізький національний технічний університет](#), [Запорізький національний університет](#), [Мелітопольський державний педагогічний університет](#), [Таврійська державна агротехнічна академія](#)) — III-IV рівнів акредитації; 44 профес.-тех. навч. заклади; 665 заг.-осв. навч. закладів, з них 182 ліцеї, гімназії, спеціаліз. школи, навч.-вихов. комплекси; 521 дитсадок. Бл. 7 тис. дітей виховують у 29-ти інтернат. закладах. У З. о. — 6,6 тис. наук.-пед. працівників, з них 368 д-рів, 2323 канд. наук, 309 проф., 1645 доц. Серед провід. наук. установ — [Панорамних акустичних систем Науково-технічний центр НАНУ](#) (Запоріжжя), [Зрошувального садівництва Інститут ім. М. Сидоренка УААН](#) (Мелітополь), [Механізації тваринництва Інститут УААН](#) (Запоріжжя), [Олійних культур Інститут УААН](#) (с. Сонячне Запоріж. р-ну), [Кабельної промисловості Український науково-дослідний інститут](#) (Бердянськ), [«Перетворювач» Український науково-дослідний інститут силової електроніки](#), [Спеціальних сталей, сплавів та феросплавів Український державний науково-дослідний інститут](#), [Титану Державний науково-дослідний і проектний інститут](#), [Трансформаторобудування Український науково-дослідний проектно-конструкторський та технологічний інститут](#), [«Укрдіпрогазоочистка» Науково-дослідний і проектний інститут](#) (усі — Запоріжжя).

В області — 669 мед. закладів, з них 16 міських лікарень для дорослих і 5 для дітей, 6 полог. будинків, 23 диспансери, 9 міських поліклініч. закладів для дорослих і 2 для дітей, 9 стоматол. поліклінік, 20 центр. рай. лікарень, 3 номерні рай. лікарні, 22 сільс. дільничні лікарні, 118 сільс. лікар. амбулаторій, 399 фельдшер.-акушер. пунктів. Кількість лікарів усіх спеціальностей — 8,2 тис. осіб, серед. мед. персоналу — 17,6 тис. осіб. Функціонують обласні клінічна лікарня, інфекц. клінічна лікарня, клінічна дит. лікарня, психіатр. лікарня, шкірно-венерол. клініч. диспансер, клініч. онкол. диспансер, клініч. ендокринол. диспансер, кардіол. диспансер, протитуберкульоз. клініч. диспансер, туберкульозна лікарня, клініч. наркол. диспансер, центр здоров'я, центр нар. та нетрадиц. медицини, шпиталь для інвалідів 2-ї світової війни, центр реабілітації репродуктив. функції людини. У Запоріжжі, Бердянську та Мелітополі — мед. коледжі.

Культ.-осв. послуги надають [Запорізька обласна філармонія](#), [Запорізький академічний обласний український музично-драматичний театр ім. В. Магара](#), [Запорізький обласний театр ляльок](#), [Запорізький обласний театр юного глядача](#); [Запорізький обласний краєзнавчий музей](#), [Запорізький обласний художній музей](#), [Бердянський краєзнавчий музей](#), [Бердянський художній музей ім. І. Бродського](#), [Веселівський історико-](#)

краєзнавчий музей, Вільнянський краєзнавчий музей, Гуляйпільський краєзнавчий музей, Енергодарський художній виставковий зал, Кам'янсько-Дніпровський історико-археологічний музей, Мелітопольський краєзнавчий музей, Михайлівський краєзнавчий музей ім. Д. Онопrienка, Новомиkolaївський історико-краєзнавчий музей, Орхівський краєзнавчий музей, Паторжинського І. С. Дніпровський меморіальний музей, Пологівський краєзнавчий музей, Приазовський краєзнавчий музей, Приморський краєзнавчий музей, Токмацький краєзнавчий музей, Чернігівський історичний музей, Якимівський історико-краєзнавчий музей; 15 кінотеатрів, 482 заклади культури клуб. типу (понад 3 тис. твор. формувань, в яких об'єднано 42 тис. осіб, зокрема бл. 50 % дітей), 582 масові та універсал. б-ки (бібліотеч. фонд становить 9,2 млн прим.; [Запорізька обласна наукова медична бібліотека](#), [Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького](#)). Функціонують обл. організації НСПУ, НСХУ, НСМНМУ, НСЖУ. У Мелітополі проводять Міжнар. фестиваль слов'ян. фортепіан. музики, Всеукр. фестиваль духової та естрад. музики «Таврійські сурми», у Бердянську — Міжнар. фестиваль виконавців сх. танцю «Експресія Сходу», Міжнар. (Бердян.) кінофестиваль, Міжнар. фестиваль спорт. бального танцю «Бердянський бриз», Міжнар. пленер ім. І. Бродського «Художник і місто», Всеукр. фестиваль молодих виконавців джазу «Джаз-Форум», Всеукр. фестиваль дит. творчості «Топ-топ», Всеукр. телевіз. фестиваль дит. і юнац. творчості «Азовські вітрила», Регіон. фестиваль нац. культур «Джерела рідного краю», Регіон. молодіж. фестиваль хіп-хоп культури «Водоверть», у Енергодарі — Міжнар. театр. фестиваль-бієнале «Добрий театр», у Гуляйполі — Муз.-літ. андеграунд. фестиваль «День Незалежності з Махном», у Приморську — Нац. культур. фестиваль мистецтв «Ми — українські», у смт Розівка — Міжрегіон. фестиваль «Легенда». На тер. 3. о. під охороною держави перебуває 1700 пам'яток історії, 6526 — археології, 32 — монум. мистецтва. До Нац. реєстру пам'яток історії та культури нац. значення віднесено Нац. заповідник «Хортиця» (засн. 1965 на базі пам'яток археології, історії та природи о-ва Хортиця — колиски запороз. козацтва та осередку першої в світі демократ. респ.), Нац. істор.-археол. заповідник «[Кам'яна Могила](#)» (1985, попл. с. Терпіння Мелітоп. р-ну) та Василів. істор.-архіт. заповідник «[Садиба Попова](#)» (1993). Пам'ятки археології нац. значення: курганні могили епохи міді-бронзи [Попівські Могили](#) попл. с. Берестове та [Канат-могила](#) попл. с. Кримка Бердян. р-ну; комплекс пам'яток [Лиса Гора](#) попл. Василівки (поселення епохи бронзи, раннього заліз. віку, скіф. курган. могили); курган. могили епохи бронзи — раннього заліз. віку [Цимбалова Могила](#) попл. с. Велика Білозерка Великобілозер. р-ну (див. також [Великобілозерські кургани](#)); [Кам'янське городище](#) раннього заліз. віку попл. Кам'янки-Дні-

провської, курганні могили [Мамай-гора](#) та [Солоха](#) попл. с. Велика Знам'янка Кам'янсько-Дніпров. р-ну (див. також [Великознам'янські кургани](#)); курган. могили епохи бронзи [Куляб-могила](#) попл. с. Старобогданівка Михайлів. р-ну. Серед пам'яток архітектури та містобудування — земська управа (1913; нині Запоріз. краєзнавчий музей), особняк Бадовського (кін. 19 — поч. 20 ст.; нині студент. поліклініка), Дніпрогес (1927–32; усі — нац. значення), Свято-Микол. церква (поч. 20 ст.), житл. будинок Нібура (1880; нині протитуберкульоз. диспансер), лікарня Бера (кін. 19 ст.; нині полог. будинок), жін. (1902) і чол. (1909) гімназії (нині навч. корпуси Запоріз. університету), житл. будинок промисловця Коппа (1907; нині флюорогр. центр), будинок електростанції (1911; нині упр. Запоріз. підприємства міських електрич. мереж), 9-й квартал Соцмістечка (1924–34; нині частина Ленін. р-ну), мости інж. Б. Преображенського через Дніпро (1952), концерт. зал ім. М. Глінки (1953) у Запоріжжі, особняк купця І. Юріцина (кін. 19 ст.; нині церква адвентистів сьомого дня), товариство взаєм. кредиту (1875; нині Палац творчості дітей та юнацтва), відділ. С.-Петербур. комерц. банку (1895; нині друкарня), прибутк. будинки купців Адіровича (нині корпус пед. університету) та Шаца (нині краєзнавчий музей; обидва — поч. 20 ст.) у Мелітополі, чол. гімназія (1876; нині корпус пед. університету), житл. будинки хліботорговця Куппа (серед. 19 ст.; нині центр соц. служб), купця Ісаєва (поч. 20 ст.; нині адм. будинок ВАТ «Політ»), 4-класне училище (1911; нині корпус пед. університету) у Бердянську, заводоупр. дизелебуд. заводу ім. Кірова у Токмаку (1908), залишки Захарів. фортеці, збудованої під час рос.-турец. війни 1768–74, у с. Калайтанівка (нац. значення) та Петров. фортеці у с. Новопетрівка (1770) Бердян. р-ну, комплекс споруд садиби поміщика Попова (1884–94), залишки Свято-Петропавлів. церкви (фундамент з підвалами; сімей. склеп Попових з похованнями), церква святителя Миколи Чудотворця (1806), мех. млин (1-а пол. 19 ст.) і садиба мірошника (1846), пошт.-телеграфна контора (1875; нині молитов. будинок), земська школа (1890; нині церква), земська лікарня (1890-і рр.; нині дит. поліклініка) у Василівці, Хрестовоздвижен. церква у с. Мала Білозерка (1810), церква св. Миколая у с. Приморське (1870), вітряний млин у с. Орлянське (1903) Василів. р-ну, школа (1891; нині заг.-осв. школа), Свято-Покров. церква (1886) у с. Велика Білозерка, Свято-Володимир. церква (1902), корпуси заводу Класена і Нейфельда (1886; нині ВАТ «3-д ім. Т. Шевченка») у Вільнянську, товариство взаєм. кредиту (1901; нині краєзнавчий музей), млин поміщика Шредера (1894; діє донині), готель підприємця Альтгаузена (кін. 19 ст.; нині спорт. клуб), жін. гімназія товариства «Просвіта» (1916; нині магазин), садиба промисловця Б. Карманова (1899; нині магазин) у Гуляйполі, залишки фортеці у с. Олексіївка (18 ст.), Свято-Преображен. церква у с. Благовіщенка (1869)

Куйбишев. р-ну, залишки садиби Класенів у с-щі Зарічне, церква у с. Тихонівка (обидва — поч. 20 ст.) Мелітоп. р-ну, млин у с. Зразкове Михайлів. р-ну (кін. 19 ст.), торг. ряди і тракти (кін. 19 ст.), земське училище (1896; нині спорт. школа) у смт Новомиколаївка, земська школа у с. Різдвянка (1902; нині заг.-осв. школа) Новомикол. р-ну, жін. гімназія (нині заг.-осв. школа № 2), міська управа (нині краєзнавчий музей; обидва — 1893), садиба Г. Янцена (1915; нині міськрада) в Оріхові, залишки Микитин. фортеці у смт Комишуваха Оріхів. р-ну (18 ст.), залишки Кирилів. фортеці у с. Семенівка (1770), Свято-Покров. церква у с. Кінські Роздори (кін. 19 ст.), земське училище ім. М. Корфа у с. Чубарівка (1902; нині складські приміщення аграр. ліцею) Пологів. р-ну, вокзал у Пологах, комплекс споруд садиби Міклашевських у с. Біленьке Запоріж. р-ну (кін. 19 ст.; нині заг.-осв. школа), церква св. Миколая у с. Гамівка (1871), церква св. Іллі у с. Гірсівка (напівзруйнована), Свято-Успен. церква у с. Дмитрівка (обидві — кін. 19 ст.), церква Св. Трійці у с. Дівнінське (1910) Приазов. р-ну, церква Св. Трійці (1814, нац. значення), жін. гімназія (кін. 19 — поч. 20 ст.; нині регіон. укр.-болгар. багато-профіль. ліцей), реал. училище (поч. 20 ст.; нині центр. рай. бібліотека та райвідділ культури) у Приморську, церква Св. Трійці у с. Радолівка Примор. р-ну (1876), вітряний млин у с. Грушівка (1888), меноніт. кірха у с. Кутузівка (кін. 19 ст.), млин Вільямса (кін. 19 — поч. 20 ст.), будівля чавуноливар. цеху заводу Франца і Шредера у Молочанську (поч. 20 ст.) Токмац. р-ну, церква архістратига Михаїла у с. Верхній Токмак (1911), помістя нім. колоністів у с. Владівка (1822; нині житл. будинки), навч. корпус с.-г. школи у с. Обіточне (1893-96; нині аграр. ліцей), Катеринин. міст через р. Юшанли у с. Замістя (кін. 18 ст.; діє донині), миза (хутір) Штейбах (1812; нині дит. інтернат), садиба поміщика Шабаєва (1899; нині школа мистецтв), земська початк. школа (1896-1900; нині заг.-осв. школа) у смт Чернігівка, садиба барона Філібера у с. Атманай Якимів. р-ну (19 ст.; нині госп. приміщення). Серед найви-значніших пам'яток мемор. мистецтва — погруддя Т. Шевченка (Шевченків. р-н, 1989, скульптор В. Олійник), академік АН СРСР, кер. будівництва Дніпрогесу О. Вінтера (1966, скульптор А. Аллахвердянц), пам'ятники рос. композитору М. Глінці (1956, скульптор А. Страхов), жертвам голодомору 1932-33 (2007, скульптор С. Гурбанов) у Запоріжжі, кер. повстання на крейсері «Очаків» П. Шмідту (1973, скульптор В. Дубінін), Герою Рад. Союзу П. Осипенко (1953, скульптор І. Носенко) у Бердянську, Б. Хмельницькому у Мелітополі (1954, скульптор Л. Шарафутдінов), кер. селян. руху на Пд. України Н. Махну в Гуляйполі (2008). Пам'ятки історії нац. значення: могила кошового отамана О. Гладкого та мемор. комплекс на честь рад. воїнів, які загинули під час форсування Дніпра, у Запоріжжі. Б. Хмельницькому також встановлено пам'ятник у Токмаку. Є пам'ятники В. Висоцькому та І. Мічуріну у Мелітополі. 2008 у 3. о.

виходили 141 газета ([«Запорізька правда»](#), [«Південна зоря»](#), [«Запорозька січ»](#), [«Индустриальное Запорожье»](#), [«Мелитопольские ведомости»](#), [«Время и мы»](#), «Нова газета», «МИГ», «Субота-плюс», «Наше время плюс», «Верже», «Горожанин»), 47 журналів та ін. період. ви-дань; середньодобовий обсяг місц. телемовлення складав 20,2 год., радіомовлення — 24,5 год. Ліцензії Нац. ради України з питань телебачення і радіомовлен-ня в області мають 20 телерадіокомпаній. У 3. о. діють 62 нац.-культурні товариства (у Мелітополі — грец., нім., чеське, кримськотатар.), які представляють 18 національностей, та 5 нац.-культур. центрів. Реліг. громади: 315 — УПЦ МП, 99 — УПЦ КП, 10 — РПЦ, 8 — УАПЦ, 13 — РКЦ, 4 — УГКЦ, 10 — мусульман, 6 — юдеїв, 136 — євангел. християн-баптистів, 59 — християн віри євангельської, 26 — адвентистів сьомого дня, 33 — свідків Єгови, 24 — церкви повного євангелія, 31 — євангел. християн. У с. Приморське Василів. р-ну — [Запорізький Свято-Успенський жіночий монастир](#), у с. Терпіння Мелітоп. р-ну — [Святого Сави освяченого чоловічий монастир](#).

В області працюють Запоріж. обл. школа вищої спорт. майстерності, обл. центр фіз. здоров'я насел. «Спорт для всіх», 16 спеціаліз. дит.-юнац. шкіл олімп. резерву, 45 ДЮСШ, 63 дит.-юнац. підлітк. клуби, 10 дит.-юнац. клубів фіз. підготовки. У Прем'єр-Лізі України з футболу 3. о. представляє команда «Металург» (у Запоріжжі — стадіон «Славутич-арена»).

Акваторія Дніпра, його прибережні пейзажі, залишки колиш. плавнів істор. Великого луку, узбережжя Азов. моря, джерела мінерал. води і лікув. грязі, сприятливий клімат, істор.-культурні ресурси є важливими рекреац. факторами, що сприяють сталому розвитку турист. і курорт. сфер. Знач. популярністю у відпочивальників користуються як курортні Бердянськ, Приморськ, смт Кирилівка Якимів. р-ну. 2005 ВР України прийняла Закон України «Про оголошення лікувально-оздоровчої місцевості м. Бердянськ [Запорізької області](#) курортом державного значення». Курортні та рекреац. тер. складають майже 15 % площі області. Всього на Азов. узбережжі та в акваторії Дніпра функціонує бл. 600 оздоров. закладів, зокрема (станом на 2009) 17 санаторіїв і пансіонатів з лікуванням, 20 санаторіїв-профілакторіїв, 8 будинків і пансіонатів відпочинку, 150 баз та ін. закладів відпочинку, 356 дит. оздоров. таборів. У с. Червонокозаче Вільнян. р-ну, смт Мирне, с-щі Соснівка, с. Новопилипівка Мелітоп. р-ну, с. Новосолоне Новомикол. р-ну, с. Новокостянтинівка Приазов. р-ну, с. Атманат Якимів. р-ну створ. садиби зеленого туризму, у смт Приазовське — албан. етносадибу, у с. Новомлинівка Розів. р-ну — етносадибу «Грецьке подвір'я». Об'єктом туризму також є [«Запорізький кінний завод № 86»](#) (с. Трудове Новомикол. р-ну).

Видатні уродженці: Герої України — лікар-уролог, академік НАНУ, президент АМНУ [О. Возіанов](#)

(Мелітополь), лікар-терапевт, академік НАНУ, АМНУ, Рос. АМН *Л. Мала* (с. Копані Оріхів. р-ну), промисловець *В. Сацький* (Пологи), кер. с.-г. підприємства *А. Головка* (с. Рибальське Новомикол. р-ну), слюсар-складальник *Ю. Гречиха*, сталевар *В. Синяков* (обидва — Запоріжжя); фахівець у галузі металургії, академік АН СРСР та АН УРСР *О. Чекар'єв* (с. Велика Знам'янка Кам'янсько-Дніпров. р-ну), економіст, політ. діяч, академік РАН *С. Глазьев* (Запоріжжя), фахівець у галузі радіотехніки, чл.-кор. РАН *Г. Кісунько* (с. Більманка Куйбишев. р-ну); академік НАНУ (АН УРСР) — фахівець у галузі динаміки рушій. установок і гідромех. систем (голова Придніпров. наук. центру НАНУ) *В. Пилипенко*, матеріалознавець *Б. Бондаренко*, фахівець у галузі механіки та з питань стратег. безпеки *В. Горбулін* (усі — Запоріжжя), фахівець у галузі машинобудування та механіки *А. Василенко* (с. Біленьке Запоріз. р-ну), фахівець у галузі металургії *М. Гасик* (с. Семенівка Пологи. р-ну), фахівець у галузі теплофізики та теплоенергетики *А. Долінський* (с. Орлянка Василів. р-ну), фахівець у галузі авіац. двигунобудування *О. Івченко* (Токмак), біолог, ембріолог, селекціонер *М. Кашченко* (сміт Веселе), фахівець у галузі механіки *В. Лазарян* (Оріхів), фахівець у галузі ливар. виробництва, матеріалознавець *В. Найдек* (Василівка); чл.-кор. НАНУ (АН УРСР) — лікар-кардіолог (чл.-кор. АМНУ) *В. Бобров*, історик *К. Гуслистий*, фахівець у галузі механіки та фізики деформів. твердого тіла *А. Красовський*, фізик *Ф. Сизов* (усі — Запоріжжя), фахівець у галузі органіч. хімії *Г. Деркач* (с. Вишневе), агробіолог *С. Московець* (с. Полтавка, обидва — Гуляйпіл. р-ну), математик *В. Моторний* (Мелітополь), економіст, політ. діяч *А. Савченко* (сміт Михайлівка), фізико-хімік *І. Шека* (с. Новоукраїнка Куйбишев. р-ну); публіцист, ідеолог, есеїст, політичний коментатор *Д. Донцов*, письменники *М. Білокопитов*, *М. Шевельов* (усі — Мелітополь), *О. Абліцов* (с. Новоукраїнка), *М. Нагнибіда* (с. Смирнове), *П. Ребро* (с. Білоцерківка, усі — Куйбишев. р-ну), *Б. Бездольний* (с. Зоряне), *А. Рекубрацький* (с. Зеленопіль, обидва — Розів. р-ну), *М. Брацило*, *П. Вольвач*, *В. Сироватко* (усі — Запоріжжя), *М. Гайдабура*, *В. Лісняк* (обидва — с. Вербове Пологи. р-ну), *Л. Геньба* (с. Грушеве), *С. Гриценко* (с. Любимівка), *О. Данилевський* (с. Зелене), *О. Михайлюта* (с. Заріччя, усі — Гуляйпіл. р-ну), *В. Діденко*, *Г. Лютий* (голова Запоріз. організації НСПУ, обидва — Гуляйполе), *М. Ласков*, *П. Симоненко* (обидва — Токмак), *М. Лиходід* (сміт Михайлівка), *В. Ликов* (Бердянськ), *О. Стешенко* (сміт Андріївка), *І. Сухар* (с. Омельник Оріхів. р-ну), *В. Чабаненко* (с. Єлизаветівка Василів. р-ну), *О. Шостак* (с. Давидівка Якимів. р-ну); художник, архітектор, мистецтвознавець *О. Сласт'юн* (Бердянськ), засл. арх. УРСР *А. Мошенський*, історик архітектури, пам'яткознавець *Т. Трегубова* (обидва — Запоріжжя); художник, засл. діяч мистецтв РРФСР, д-р мистецтвознавства *І. Бродський* (с. Софіївка Бердян. р-ну), нар. художники України (УРСР) — *В. Полтавець*

(Пологи), *В. Толочко* (Мелітополь); засл. художники України (УРСР) — *О. Байдуков* (с. Троїцьке), *П. Білан* (с. Новомиколаївка, обидва — Мелітоп. р-ну), *І. Гресик* (голова Запоріз. організації НСХУ), *О. Демиденко*, *П. Сабадиш* (усі — Запоріжжя), *Л. Орленко* (с. Тарасівка Пологи. р-ну), *К. Чеканьов* (сміт Андріївка), *Ф. Шевченко* (с. Новоданилівка Якимів. р-ну), *А. Якимець* (с. Новосеменівка Черніг. р-ну); нар. арт. СРСР — актор *А. Гашинський*, кінорежисер *Г. Чухрай* (обидва — Мелітополь), актор, співак *І. Паторжинський* (с. Петро-Свистунове Вільнян. р-ну), арт. балету, балетмейстер *Л. Чернишова* (Бердянськ); музикознавець, д-р мистецтвознавства *Т. Булат* (Запоріжжя), співак, актор *Д. Мова* (Бердянськ), композитор, муз. критик, поет, перекладач *І. Рачинський* (с. Темирівка Гуляйпіл. р-ну); засл. діячі мистецтв України (УРСР) — театрознавець, д-р мистецтвознавства *В. Гайдабура*, кінооператор *В. Калюта* (обидва — Гуляйполе), композитор *С. Мамонов* (Запоріжжя), хор. диригент *А. Хмара* (сміт Михайлівка); нар. арт. України (УРСР) — актриса, співачка *В. Бойко* (с. Чкалове Веселів. р-ну), арт. балету *О. Філіп'єва* (Дніпрорудне), актори *Г. Антоненко* (с. Степанівка Приазов. р-ну), *О. Гапон* (с. Орлянське Василів. р-ну), *І. Смолій* (с. Чапаєвка Пологи. р-ну), співаки *З. Лисак*, *Л. Малицька*, диригент *О. Литвинов*, художник і режисер анімац. фільмів *В. Дахно* (усі — Запоріжжя), композитор, музикознавець *Г. Ляшенко* (Приморськ); засл. арт. України (УРСР) — режисер *Б. Оселедчик* (Гуляйполе), актор, режисер *Г. Свободін* (с. Дніпровка Вільнян. р-ну), піаністка, диригент *С. Ващенко*, актори *С. Бобир* (обидві — Запоріжжя), *А. Карпенко* (с. Нельгівка Примор. р-ну), *А. Король* (Мелітополь), *В. Кропивницький*, *В. Пронін*, *О. Тур'янська-Смолій*, *В. Гончаров*, співаки *В. Аністратова*, *С. Приварникова* (усі — Запоріжжя), *О. Безсалий* (с. Новомихайлівка Черніг. р-ну); правозахисник, військовик *П. Григоренко* (с. Борисівка Примор. р-ну), військ. діяч, публіцист *М. Безручко* (Токмак), льотчиця, одна з перших жінок, удостоєних звання Героя Рад. Союзу, *П. Осипенко* (1939–2002 її ім'я носив Бердян. пед. університет, а власне Бердянськ 1939–58 мав назву Осипенко; с. Новоспасівка Бердян. р-ну); рад. і парт. діячі *І. Грушецький* (сміт Комишуваха), *В. Чубар* (с. Федорівка, нині Чубарівка Пологи. р-ну), один із керівників органів держ. безпеки СРСР, організаторів і виконавців комуніст. терору *П. Судоплатов* (Мелітополь); спортсмени *Т. Буракова* (Бердянськ), *В. Стюпіна* (обидва — *легка атлетика*), *В. Масловська* (*важка атлетика*), *Ю. Лагутін*, *В. Лутаєва*, *О. Райхель* (усі — гандбол), *Я. Пункін* (греко-римська *боротьба*), *Є. Сотников* (*дзюдо*), *Р. Зозуля*, *О. Стражева* (обидва — *спорт. гімнастика*), *С. Бондаренко*, *В. Ніколайчук*, *Д. Силантьєв* (усі — плавання), *В. Володьков*, *О. Жупина*, *А. Захаров*, *Г. Сорокіна* (усі — стрибки у воду), *В. Полікарпенко* (тріатлон; усі — Запоріжжя). 124 запоріжці за відвагу і героїзм на фронтах 2-ї світової війни удостоєні звання Героя Рад. Союзу.

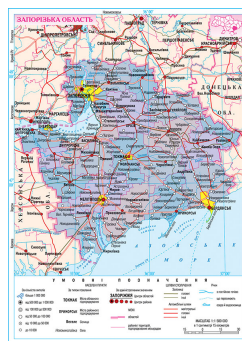
Із 3. о. пов'язані життя та діяльність Героїв України — фахівця у галузі авіац. двигунобудування, чл.-кор. НАНУ Ф. Муравченка та промисловця В. Богуслаєва; лікаря-терапевта, академік НАНУ та АМНУ А. Візіра, фахівця у галузі авіац. двигунобудування, академік НАНУ В. Лотарева, фольклориста, етнографа, чл.-кор. ВУАН Я. Новицького, чл.-кор. НАНУ — економіста В. Цемка, фахівця у галузі електрометалургії та ливар. виробництва Ю. Шульте; актриси, театрознавця, поетеси, засл. арт. України Т. Нещерет, письменників М. Буряка, О. Гончаренка, М. Гомона, О. Джигурди, Л. Коваль, І. Купріянова, Г. Літневського, П. Ловецького, В. Моруги, О. Огульчанського, І. Олексенка, В. Омельченка, П. Омеляненка, М. Романа, О. Фесюка, В. Черєвкова, В. Чубенка, П. Юрика; художників Є. Чуйкова, В. Дружиніна, Г. Мацегори, В. Форостецького, І. Носенка, В. Хівренка; актора, режисера, нар. арт. СРСР В. Магара, нар. арт. України (УРСР) — режисера О. Короля, акторів, режисерів А. Троцановського, В. Шинкарука, акторів Ю. Бакума, Ф. Балабухи, Ф. Гаєнко, Т. Мірошніченко, Л. Матвіїшиної, В. Лук'янця, А. Морозової, В. Попудренка, В. Сумського, диригента В. Редя.

1. Голобуцкий В. А. Запорожское казачество. К., 1957;
2. Хижняк А. А. Запорізька область: Геогр. нарис. К., 1959;
3. Стогний Н. П. Запорожская область. Природа и хозяйство. З., 1963;
4. Клименко Н. В. Запорожье туристическое. Дн., 1982;
5. Крилов М. Пам'ять втрачених сіл (зниклі ойконіми Запоріжжя). Мелітополь, 2002;
6. Письменники Запорізького краю (20-90-ті роки XX століття). З., 2002;
7. Князьков Ю. П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник. З., 2004. Вип. 1;
8. 2006. Вип. 2;
9. 2009. Вип. 3;
10. Національна книга пам'яті жертв Голодомору в Україні. Запорізька область. З., 2008;
11. Запоріжжя індустріальне: історія і сьогодення: До 70-річчя Запорізької області. З., 2009.

Рекомендована література

О. С. Зубченко, В. А. Ніколаєв

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Запорізька область / О. С. Зубченко, В. А. Ніколаєв // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-15424>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).